

Галина Осіпчук
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ СТЕПАНА ПАВЛЕНКА)

У сучасній науці значна увага направлена на дослідження специфіки художньої мови письменника. Актуальними є проблеми творчого характеру, функціональної спрямованості мови, особливостей та закономірностей організації тексту як результату пізнавального процесу й відображення авторського бачення світу.

В усі часи у художній літературі вчительській темі приділялося багато уваги. Письменники намагалися розкрити значення, місце, роль вчителя та вихователя в суспільстві. Сьогодні, як ніколи, на часі – піднесення ролі педагога та шляхи підвищення статусу цієї професії.

Образ Вчителя в науковій літературі досліджували Т. Бугайко [1], Н. Романишина [3], [4], Т. Синиця [5], М. Слабошпицький [6], І. Шпалерчук [10], А. Яковлєва [11] та ін. Проблема освітянської галузі через призму аналізу художнього слова цікавилися О. Сліпушко [8], М. Стельмахович [7], І. Торопова [9], Є. Федоренко [8], В. Яременко [8] та ін.

Степан Павленко належить до авторів, вивчення творчості яких не знайшли у літературознавстві переконливої інтерпретації. Надзвичайно різні за своєю стилістикою, інтонацією та тематикою твори виокремлюються інтелектуалізмом й яскравим моделюванням звичайних життєвих подій. Змалювання письменником образу педагога забезпечує інформаційне розгортання художнього тексту та змістове навантаження. У творчості Степана Павленка ліричний герой характеризується автобіографічністю й багатогранністю.

Художня творчість Степана Онисимовича є лінгвокультурним спадком, вивчення якого значно збагатить теоретичну та практичну базу сучасного літературознавства рідного краю. Тому *актуальність проблеми* дослідження є необхідною та очевидною.

Мета дослідження – виокремити морально-психологічні риси в образі педагога у ліриці Степана Павленка. Досягнення мети вимагає виконання *завдань*: змалювати філософські тенденції формування образу педагога у творах С. Павленка; деталізувати образ вчителя, запропонований автором.

Об'єктом дослідження наукової розвідки є ліричні твори Степана Павленка, які ввійшли до збірки «Вічність така коротка» й об'єднані спільною темою – діяльність учителя. Це дасть можливість проаналізувати особливості художнього авторського світу. *Предмет дослідження* – образ Педагога у ліриці Степана Павленка.

Збірка С. Павленка «Вічність така коротка» має глибокий філософський зміст. У центрі уваги автора духовне буття творчої особистості, що шукає себе. Однією із провідних мотивів збірки є педагогічна тематика. Традиційний образ Вчителя постає у новому баченні.

Проблема вчителя, його професіоналізм, світоглядна культура, духовно-моральний вигляд – найактуальніші питання сьогодення. Саме від учителя, його особистісних характеристик залежить реалізація освітніх послуг і виховання учнів. Педагог це людина, котра *«на кожному кроці Америки ... для кожної дитини відкриває»* [2, с. 43]. Учитель покликаний будувати майбутнє, виховувати тих, хто завтра змінить нинішнє покоління.

Справжній учитель не просто дає знання з того чи іншого предмету, він допомагає сформуватися дитячій душі. Діяльність вчителя – це постійне вторгнення у внутрішній світ мінливої, юної особистості. Бути Учителем важко: *«...А дорога довга. А на ній вибоїн – страх багато»* [2, с. 24]. Ця професія вимагає всебічних знань, безмежної душевної щедрості, мудрої любові до дітей та завжди позитиву у думках:

«...славний день.

По ліву руку – сонце,

по праву – місяць.

Іду до школи» [2, с. 35].

Сьогодні диктує нові вимоги, і щоб завжди бути затребуваним та ефективним, учитель має одночасно відповідати вимогам часу та не забувати про власний духовний світ:

«...В грудях моїх

В самім серці осколок сонця.

Відтоді став я теплішим до всіх.

І – світлішим став...» [2, с. 26].

У поезії Степана Павленка вчитель не тільки навчає, а й виховує мужність і терплячість. Йому належить місія не лише розкрити закладені природою здібності учнів, а й допомогти знайти своє життєве покликання, зачасту жертвуючи власними потребами чи бажаннями:

«Коли мене відчай згинав у підкову,

Коли вже здалось, що ні, сил немає, –

іменник за руку взяв дієслово,

і я прочитав, що життя триває» [2, с. 27].

Педагог завжди справедливий, врівноважений, вимогливий, чесний, розуміє вихованців, навчається у них: *«У замурзаного дитинчати Вчись найвищої чистоти» [2, с. 34].*

Автор збірки «Вічність така коротка» підводить читача до роздумів про те, що педагог може бути різним. Негативне забарвлення цьому образу надають рядки, у яких втілено роздуми ліричного героя:

«Зустрічей з учителями

завше прагнув уникнути.

А то почали б доправлятися,

як життя,

і воно,

таке ніби каліграфічне,

*враз би стало страшним – від безлічі помилок,
що відкрились би їм неминуче» [2, с. 38].*

Учитель у творчості Степана Павленка є інженером людських душ, архітектором характеру. Тільки, на відміну від інших професій, педагогу не дано відразу насолодитися плодами своєї праці. Від посіву до жнив в нього проходить чимало років. Педагог філософськи роздумує про наслідки власного життя, розмірковує над особистим внеском у долю соціуму:

*«Вмерти не страшно,
страшно умерти
і прорости з могили
не вишнею, не барвінком,
а будяками» [2, с. 17], стверджуючи, що:*

*«У житті зупинки теж потрібні.
Ну, хоча б для того, щоб розбігтись
І в життєвий вир
Пірнути знову» [2, с. 16].*

Учителеві болить власна неувважність до дитячих дол, шаблонний підхід до загальноприйнятих речей:

*«...із ока сльоза
по обличчю скотилась
і на землю, як яблуко з яблуні, гупнула.
Я ж, сліпий і глухий, не побачив її, не почув,
Наступив чоботиськом на неї:
На сльозу наступив чоботиськом!» [2, с. 18].*

Бути вчителем – це не просто вид діяльності – це покликання. І знову – оптимістичні нотки, що заряджають енергією, бажанням жити й творити, помічати у дитячих душах найголовніше – індивідуальність:

*«Який неувважний хлопчисько:
у праві було слово «мати»,
а він написав: «матуся»...» [2, с. 35].*

Павленківський вчитель – це особистість без професійних стереотипів, штампів мислення, поведінки і дій. Це звичайна людина, яка не лише буде майбутнє своє працюю, а й постійно самовдосконалюється:

«Я учора збрехав.

І ніхто не помітив.

Лиш у Слова мого

на чолі стало

зморшкою більше» [2, с. 16], формує власні духовні цінності:

«Начитаєшся різних віршів,

римованих і без рим,

наблукаєшся в хащах метафор,

аж чоло спалахне вогнем.

Потім томик Шевченка візьмеш.

Сядеш тихо в задумі над ним –

І мовби весняним вітром

У душу тобі віє» [2, с. 14–15].

Поезія допомагає ліричному героєві збагнути себе: *«Не вірячи, вірю все ж я, останній в роду Дон-Кіхота»* [2, с. 23]. Ліричний герой з осудом вказує на невміння педагога створити ауру добра, людяності, високої моральності. Риторичне питання на завершення висвітлює ідею поезії:

«Всі учні йому здавались

орфографічними помилками.

На кожному кроці

він виправляв їх червоним

і весь аж світився від щастя.

О нещасний учитель!

Учитель?» [2, с. 37].

Не все вдається реалізувати педагогу, його болить душа за невміння знайти підхід до дитячого серця:

«Бо ніби й миле онде школярча,

*А з ним ніхто не вміє дати ради,
Ніхто до нього не дібрав ключа,
І в мене теж над ним немає влади» [2, с. 38].*

А причину ліричний герой вбачає у тому, що деякі вчителі намагаються виховувати учня лише своїми знаннями, які передають на уроках; забувають про індивідуальний підхід до дитячої душі:

*«Душа людська – то світ мільйоннобарвний.
Нещасний, хто її збагнути хоче
Ще й записати формулою прагне» [2, с. 42].*

Отже, будь-який літературний образ має забарвлене емоційно-оцінне ставлення та суб'єктивне авторське уявлення, засноване на індивідуально-особистісному досвіді. Вчитель в поезії Степана Павленка – особистість, наділена найвищими моральними якостями, наставник у житті. В ідеальному образі павленківського Педагога поєдналися, з однієї сторони – символ мудрості, знання, приклад для наслідування, а з іншої – людина, що постійно знаходиться в творчому пошуку та самовдосконалюється.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайко Т. Ф. Майстерність учителя-словесника / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Радянська школа, 1963. – 188 с.
2. Павленко С. Вічність така коротка: Поезія. Проза. Сатира. Переклади / С. Павленко. – Умань : АЛІМІ, 2004. – 304 с.
3. Романишина Н. В. Вивчення внеску українських письменників у розвиток педагогічної науки: (на матеріалі художньої малої прози) / Н. В. Романишина // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 3. – С. 71–77.
4. Романишина Н. В. Поглиблене вивчення літератури в генетичному аспекті / Н. В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 6. – С. 10–13.
5. Синиця Т. Педагогічний такт і майстерність учителя / Т. Синиця. – К. : Рад. школа, 1982. – 255 с.

6. Слабошпицький М. Алчевські / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 7–11.
7. Стельмахович М. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник / М. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
8. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – У 4 кн. – Кн. 4 / Упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко, О. Сліпушко. – Київ : Рось, 1995. – 703 с.
9. Торопова І. Ідея народності у вихованні: (за творами К. Д. Ушинського та Ф. А. В. Дістерверга) / І. Торопова // Рідна школа. – № 3. – 2004. – С. 66–67.
10. Шпалерчук І. Психологічні особливості вчительської професії / І. Шпалерчук // Інф.-метод. вісник. – Луцьк : Надстир'я. – 1996. – С. 18–21.
11. Яковлева А. Образ учителя в українській літературі ХІХ ст.: одержимість і страждання / А. Яковлева // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 9 (121). – С. 35–39.